

УДК 316.334:351.84

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-1(13)-17-23

*Ксенія Багмет, Олексій Люльов, Ірина Скляр***ДОВГОСТРОКОВИЙ ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ ПРОГРАМ У КОНТЕКСТІ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ ЗМІН НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: ЗАГАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ Й ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ***Ксения Багмет, Алексей Люлев, Ирина Скляр***ДОЛГОВРЕМЕННОЕ ВОЗДЕЙСТВИЕ СОЦИАЛЬНЫХ ПРОГРАММ В КОНТЕКСТЕ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ: ОБЩИЕ ПОДХОДЫ К ОЦЕНКЕ И ГОСУДАРСТВЕННОМУ РЕГУЛИРОВАНИЮ***Kseniya Bagmet, Oleksii Lyulyov, Iryna Skliar***LONG-TERM IMPACT OF SOCIAL PROGRAMS IN THE CONTEXT OF INSTITUTIONAL CHANGE IN THE NATIONAL ECONOMY: GENERAL APPROACHES FOR ASSESSMENT AND STATE GOVERNING**

Стаття присвячена дослідженню підходів до оцінювання соціального впливу як довгострокового результату соціальних інвестицій. Основною метою дослідження є аналіз та узагальнення суперечностей та потреб, що зумовлюють оцінювання довгострокового впливу соціальних програм, визначення спільних принципів оцінювання соціального впливу. У роботі відповідно до поставлених завдань використано такі методи дослідження, як методи логічного узагальнення та наукової абстракції; системно-структурний аналіз. Проаналізовано потреби та складності, що пов'язані з розробленням засадних стандартів оцінювання соціального впливу. Систематизовано методи оцінювання соціальної ефективності, узагальнено принципи оцінювання соціального впливу, що можуть бути прийняті як спільні для організацій соціального сектору. Результати дослідження свідчать про необхідність узгодження систем вимірювання соціального впливу зі стратегією та місією організації, поєднуючи це з розробкою системи управління.

Ключові слова: соціальний вплив; стратегічні оцінки; організації соціального сектора; соціальні результати; методологія оцінки соціальних показників.

Табл.: 1. Бібл.: 9.

Статья посвящена исследованию подходов к оценке социального влияния как долгосрочного результата социальных инвестиций. Основной целью исследования является анализ и обобщение противоречий и потребностей, обуславливающие оценки долгосрочного влияния социальных программ, определения общих принципов оценки социального воздействия. В работе согласно поставленным задач использованы такие методы исследования, как: методы логического обобщения и научной абстракции, системно-структурный анализ. Проанализированы потребности и сложности, связанные с разработкой общих стандартов оценки социального воздействия. Систематизированы методы оценки социальной эффективности, обобщены принципы оценки социального воздействия, которые могут быть приняты как общие для организаций социального сектора. Результаты исследования свидетельствуют о необходимости согласования систем измерения социального воздействия стратегии и миссией организации, сочетая это с разработкой системы управления.

Ключевые слова: социальное влияние; стратегические оценки; организации социального сектора; социальные результаты; методология оценки социальных показателей.

Табл.: 1. Библ.: 9.

The paper deals with analysis of approaches to estimate the social impact as a long term result of social investments. The main goal of the paper is analysis of contradictions and needs which provoke to estimate the long term impact of social programs, to allocate the common principles of social impact estimation. According to the highlighted goals the authors used the methods as follows: logical generalisations and scientific abstraction; system and cross-section analysis. The authors analysed the main needs and barriers which connect with the developing of the general standards of social impact assessment. The authors systematised the main methods to estimate the social effectiveness, summarised the main principles of social impact assessment which could be implemented by the companies from the social sector. The results of analysis showed to the need to harmonise the systems of social impact assessment with the companies strategy and mission. In addition it should take to account during the developing of management system.

Keywords: social impact; strategic assessments; social sector organizations; social outcomes; methodology for assessing social indicators.

Table: 1. References: 9.

JEL Classification: H53, I31

Постановка проблеми. Окремі дослідники зазначають, що з розвитком так званої стратегічної філантропії підходи до виміру зміщуються в бік більш довгострокових оцінок – від оцінок «по факту» до оцінок ефективності стратегії [1; 2; 3; 4; 5]. Стратегічні аспекти оці-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

нювання передбачають зосередження уваги саме на соціальному впливі. Проте виникає питання щодо доцільності його оцінювання, оскільки виміряти «суттєві чи тривалі зміни в житті людей, викликані певною діяльністю чи серією дій» [7, с. 3] досить складно.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сьогодні дискусії щодо вимірювання впливу зводяться до діаметрально протилежних рекомендацій – від потреби надавати чіткі кількісні оцінки соціального впливу, до обґрунтувань неможливості надати такі оцінки, оскільки діяльність у соціальному секторі є до певної міри унікальною чи надто залежною від контексту, тому неможливо сформулювати стандартні межі оцінювання.

Метою статті є аналіз та узагальнення суперечностей та потреб, що зумовлюють оцінювання довгострокового впливу соціальних програм, визначення спільних принципів оцінювання соціального впливу.

Виклад основного матеріалу. Зупинимося на підходах, які нині пропонуються у сфері оцінювання соціального впливу, що стосується довгострокових результатів програм (social impact). Неприбуткові організації часто стикаються з конкуруючими вимогами від різних зацікавлених сторін: спонсорів, бенефіціарів, регуляторів та інших стейкхолдерів. І сьогодні уже можна говорити, що потреба в розробленні методології оцінювання саме соціального впливу як довгострокових наслідків реалізацій соціальних інвестицій визначається зростаючими потребами розвитку цього сегмента інвестування, а саме:

1. Стратегічні оцінки – орієнтир для інвесторів, отже, можливе розширитися інвестування потребує інформаційної бази для прийняття рішень.

2. Удосконалення підходів до менеджменту всередині самих організацій соціального сектору, які реалізують соціальні програми.

3. Формування регулюючої політики на державному та міждержавному рівні.

Проте необхідність впровадження відповідних стратегічних оцінок у практику всіх організацій соціального сектору є досить дискусійним питанням. Узагальнюючи дослідження з цієї проблеми, виділимо основні труднощі, що виникають у вимірювання соціального впливу.

1. Проблема визначення.

Досить складно дати єдине й однозначне визначення соціальному впливу, оскільки він буде специфічним для різних типів інвестицій, а тим більше для конкретних проєктів. З огляду на різноплановість цілей, напрямів діяльності та можливостей організації досить складно говорити про стандарти, що рекомендовано застосовувати усім. Мова може йти швидше про диференційований підхід до оцінювання – для одних важливим і необхідним є вимірювання довгострокових наслідків, а для інших – доцільно обмежитися лише середньостроковими результатами [5; 7].

2. Необхідність вимірювання впливу в ланцюгу.

Завдання вимірювання трансформується в завдання узгодження. Узгодження передбачає, що система вимірювання (оцінки) результатів діяльності соціальної організації має узгоджуватися з її місією, а також тими завданнями, які дійсно є досяжними з огляду на масштаб, ресурси та можливості збору, акумулювання інформації щодо досягнення результатів. Інакше система оцінювання може створити додаткове навантаження на обмежені ресурси і не буде ефективним інструментом менеджменту.

Умовою, за якої варто говорити про доцільність формування системи вимірювання соціального впливу, є належність організації до так званих «екосистемних акторів» [1]. У цьому випадку організація повинна мати можливість здійснювати достатній контроль над результатами. У реальній практиці більшість організацій зазвичай не мають змоги здійснювати такий контроль. Окремі некомерційні організації, зокрема ті, що намагаються впливати на інституційне та політичне середовище, швидше за все зможуть ви-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

міряти проміжні результати (outcomes) або продемонструвати «вплив» на політичні рішення. Переважна більшість організацій готові оцінювати та мають відповідний інструментарій щодо безпосередніх результатів їхньої діяльності (вихід – output), що чітко демонструє причинно-наслідкові зв'язки між їхньою діяльністю та результатами.

3. Проблема розширення масштабу та сфери діяльності.

Організації соціального сектору можуть реалізувати повноцінну процедуру вимірювання в разі розширення контролю за довгостроковими результатами. Це може бути реалізовано у два способи: перше – через розширення масштабу діяльності (надання комплексних соціальних послуг, розширення партнерських стосунків), друге – освоєння суміжних сфер, що приведе до розширення сфер, у яких працює організація. Виконання цього завдання вимагає проведення постійного моніторингу та аналізу результатів у різних сферах, що досить складно реалізувати організації самостійно.

Для вирішення цього питання можна вивчати і застосовувати напрацювання корпоративного сектору, де розроблено ґрунтовні підходи до оцінки політики розширення. Однак у соціальному секторі є певні особливості, зокрема на масштаби соціального сектору може впливати державна політика та політика на міждержавному рівні, розвиток ринків капіталу, зміна регуляторних підходів, формування мережі для співробітництва, поява нових сфер в економіці тощо. Але ризики, які виникають з розширенням масштабу, також необхідно враховувати в процесі прийняття рішень. Це і відхід від місії – втрата основного фокусу, зниження соціальної ефективності, недосягнення синергетичного ефекту.

4. Методологія оцінки соціальних показників.

Розвиток соціального сектору за останні десятиліття, що проявляється передусім у зростанні соціально спрямованих інвестицій, а отже, провокує розвиток методології оцінювання соціальних результатів. Перелік методів, представлений у таблиці, ми пропонуємо згрупувати у два блоки.

У міжнародному середовищі можна говорити про досвід використання логічних моделей [8], варіації яких включають логічний аналіз структури, вимір результатів і оцінку впливу. Вони були доповнені експериментальними і квазіекспериментальними підходами до оцінювання, такими як випадкові контрольні дослідження. Подальший розвиток цих підходів через картографування результатів, зворотний зв'язок з вибірковими учасниками, моніторинг та оцінку участі, розвиток системи планування тощо сьогодні становлять методологію оцінювання соціального впливу.

Проте чи не найбільш популярними є кількісні індикатори, такі як соціальна рентабельність інвестиції (*social return on investment – SROI*) та соціальна цінність (*social value*). ґрунтовний аналіз цих підходів цікавий насамперед менеджерам некомерційних організацій (організацій соціального сектору), оскільки може створити підґрунтя для прийняття рішень.

Нині для ґрунтового агрегованого аналізу не лише в Україні, а й у країнах, де розвиток соціального сектору є досить високим, очевидним є брак аналізу галузевих показників. Зокрема, недостатня участь інституційних інвесторів (пенсійних фондів, банків тощо) у соціальному інвестуванні пояснюється відсутністю бенчмаркінгу та рейтингових оцінок. Так, згідно з оцінками Monitor Institute, обсяг інвестицій соціального та екологічного впливу може зрости до 500 млрд дол. США за 10 років (починаючи з 2008 р.). Розпочався процес створення некомерційних рейтингових агенцій, які почали надавати свої оцінки, – Charity Navigator, Better Business Bureau's Wise Giving Alliance, які наприкінці 2009 р. приступили до розробки пакета комплексних (не лише фінансових, а й соціальних) заходів [7].

Таблиця 1

Методи оцінювання соціальних результатів

Методи оцінки	Організації (фонди, що їх використовують)
<i>Методи, що передбачають диференціацію соціальних результатів за характером та терміном отримання</i>	
Логічні моделі – Логічні моделі або рамки (<i>Logic models or frameworks</i>); – Менеджмент, орієнтований на результат (<i>Outcome management</i>).	– United States (USAID); – Australia (AusAID); – Sweden (SIDA); – W.K. Kellogg Foundation; – Innovation Network; – Urban Institute; – United Way of America.
Стратегічні підходи – Збалансовані системи показників та стратегічні карти, інформаційні панелі та відповідні інструменти (<i>Balanced scorecards and strategy maps, dashboards, and related tool</i>).	– NewProfit Inc.; – Blue Avocado.
Змішані підходи – Організаційні системи планування впливу, оцінки, обліку та навчання (<i>Organizational systems for impact planning, assessment, accountability and learning</i>); Складні наукові та системний підходи (<i>Complexity science and systems thinking approaches</i>).	– ActionAid International; – Keystone Accountability; – iScale; Grassroots Business Fund.
<i>Методи, що не мають на меті чітку диференціацію соціальних результатів за характером і терміном отримання</i>	
Методи базовані на участі (партнерстві) – Карты результатів (<i>Outcome mapping</i>); – Відгуки виборців та звіти про сприйняття (<i>Constituency feedback and perception report</i>); – Найбільш значимих результатів, оцінка за результатами розповідей (<i>Most significant changes; story-based evaluation</i>); – Оцінка за участю сільських жителів (<i>Participatory rural appraisal (PRA) and variants</i>); – Оцінка бідності за участі бідних (<i>Participatory poverty assessment</i>)	– International Development Research Centre, Canada; – Center for Effective Philanthropy; – Keystone Accountability; – Youth Truth; – M&E News (Rick Davies); – Clear Horizon (Jess Dart); – Institute of Development Studies (Robert Chambers); – International Institute for Environment and Development; – U.N. Food and Agriculture Organization (FAO); – World Bank;
Методи, засновані на очікуваних результатах	– Acumen Fund Найкращий наявний благодійний варіант (Best available charitable option (BACO)); – REDF Соціальна рентабельність інвестиції (Social return on investment (SROI); – Robin Hood Foundation Індекси Вигоди/Витрати (Benefit-cost ratios (BCR)); – Millennium Challenge Corporation Економічна норма прибутковості (Economic rate of return (ERR))
Експериментальні методи – Випадкові контрольні випробування (Randomized control trials)	– Abdul Latif Jameel Poverty Action Lab, MIT; – Innovations for Poverty Action.

Джерело: складно автором на основі [2; 6; 7; 8; 9].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Виникає питання: що має бути основою відповідних оцінок? Якщо концентруватися лише на вартісних оцінках, то проблеми управління є тотожними як для комерційного, так і для соціального сектору. Однак підходи до прийняття рішень мають бути іншими, оскільки очевидно є різниця в цілях та результатах, які повинні враховуватися в оцінках.

Щодо розбудови ефективної системи менеджменту в організації соціального сектору, виникає питання: як менеджмент може використовувати оцінювання як інструмент управління? Як саме можна використовувати оцінки соціального впливу для мотивації та контролю? І необхідно зазначити, що великі неприбуткові організації, які працюють на міжнародному рівні, впроваджують інновації щодо розвитку навчання, спільного управління.

До умов, виконання яких забезпечить ефективність, прозорість та подальше застосування оцінок впливу соціального інвестування, у роботі [1] пропонується віднести такі:

- формування набору чітких цілей;
- розроблення загальної рамки та вибір методів вимірювання;
- збір та накопичення даних;
- перевірка даних;
- аналіз даних;
- звітування за даними;
- прийняття рішення щодо управління інвестиціями за допомогою даних.

Дотримання усіх цих принципів, що базуються на кращих практиках реалізації інвестицій соціального впливу, дозволить інтегрувати їх в управління соціальними інвестиціями на рівні портфеля та конкретними угодами [1]. Саме від того, наскільки дані є істотними, реальними, зіставними і повними залежить перспективи оцінювання соціального впливу. А у цій площині також лежать питання підзвітності, прозорості та ефективності – узгодженості методів її оцінювання зі стратегією організації.

Узагальнивши напрацювання щодо реалізації адекватної та ефективної оцінки соціального впливу виділимо такі загальні принципи, дотримання яких можна розглядати як стандартизацію процедур оцінювання:

1. Принцип відповідальності за соціальні наслідки. Тобто прийняття цієї відповідальності як загальної цінності має бути здійснене всіма учасниками процесу інвестування. До певної міри цей принцип щодо інвестицій соціального впливу можна розглядати на рівні з принципом раціональної поведінки інвестора для оцінювання ефективності інвестицій, оскільки він є основою для прийняття рішень щодо інвестицій цього типу.

2. Принцип поширення кращого досвіду у вимірюванні соціального впливу – в оцінюванні інвестиційного портфеля, угод, практики діяльності установ третього сектору (соціальних підприємств, фондів, благодійних організацій тощо). В ідеалі, вплив має стосуватися довготермінових соціальних та екологічних переваг, які виникають від інвестицій.

3. Постійне удосконалення методології оцінювання через вивчення передового досвіду та кращих практик, і на цій основі формування інфраструктури даних, що дозволить застосовувати відповідні методи оцінювання.

Висновки. Отже, виникає завдання узгодження систем вимірювання соціального впливу зі стратегією та місією організації, поєднуючи це з розробкою системи управління. У цьому випадку вимірювання (методологія, її узгодженість) є не менш важливою, ніж результати, які вимірюються. Хоча процедури, які мають на меті формування довіри з боку спільнот і стейкхолдерів: консультації, спільне визначення цілей і показників, їх моніторинг із залученням третьої сторони є, безумовно, важливими. Але результати оцінювання в цьому випадку більш доцільно розглядати як звітність, а не власне результати діяльності організації.

Список використаних джерел

1. Social Impact Investment Taskforce. Measuring Impact: Subject Paper of the Impact Measurement Working Group. Social Impact Investment Taskforce. URL: <http://www.socialimpactinvestment.org/reports/Measuring%20Impact%20WG%20paper%20FINAL.pdf> (дата звернення: 05.12.2017).
2. Hadad S., Găucă O. D. Social impact measurement in social entrepreneurial organizations. *Management & Marketing*, 2014. Vol. 9. issue 2. Pp.119-136. URL: <http://www.managementmarketing.ro/pdf/articole/445.pdf> (дата звернення: 15.12.2017).
3. Belinsky M. Social Impact Bonds: Lessons from the Field. *Stanford Social Innovation Review*, 2012. URL: https://ssir.org/articles/entry/social_impact_bonds_lessons_from_the_field (дата звернення: 11.12.2017).
4. Cohen, Sir R. Impact capital is the new venture capital (Part II). *The Great Debate. Reuters*, 2011. URL: <http://blogs.reuters.com/great-debate/2011/07/13/impact-capital-is-the-new-venture-capital-part-ii> (дата звернення: 25.11.2017).
5. Epstein M. J., Yuthas K. Measuring and Improving Social Impacts: a guide for nonprofits, companies and Impact investors. *Routledge*, 2017. URL: https://ssir.org/articles/entry/measuring_and_improving_social_impacts_a_guide_for_nonprofits_companies_and (дата звернення: 15.11.2017)
6. Twersky F., Arbreton A. Benchmarks for spending on evaluation. *Menlo Park, CA: The William and Flora Hewlett Foundation*, 2014. URL: https://www.hewlett.org/wp-content/uploads/2016/08/Benchmarks%20for%20Spending%20on%20Evaluation_2014.pdf (дата звернення: 22.12.2017).
7. Ebrahim A., Rangan V. K. The limits of nonprofit impact. *Harvard Business Review Online*, 2010. URL: <http://evpa.eu.com/wpcontent/uploads/2011/06/measuring.pdf> (дата звернення: 27.11.2017).
8. WK Kellogg Foundation. Logic Model Development Guide: Using Logic Models to Bring Together Planning, Evaluation and Action. WK Kellogg Foundation, 2004. URL: <http://www.wkkf.org/knowledge-center/resources/2006/02/wk-kellogg-foundation-logicmodel-development-guide.aspx> (дата звернення: 02.12.2017).
9. Hehenberger L. A., Harling A-M., Scholten P. A Practical guide to measuring and managing impact. *Brussels: European Venture Philanthropy Association*, 2013. URL: <http://evpa.eu.com/publication/guide-measuring-and-managing-impact-2015> (дата звернення: 07.12.2017).

References

1. Social Impact Investment Taskforce (2014). Measuring Impact: Subject Paper of the Impact Measurement Working Group. Social Impact Investment Taskforce. Retrieved from <http://www.socialimpactinvestment.org/reports/Measuring%20Impact%20WG%20paper%20FINAL.pdf>.
2. Hadad, S., Găucă, O. (2014). Social impact measurement in social entrepreneurial organizations. *Management & Marketing*, 9 (2), 119-136. Retrieved from <http://www.managementmarketing.ro/pdf/articole/445.pdf>.
3. Belinsky, M. (2012). Social Impact Bonds: Lessons from the Field. *Stanford Social Innovation Review*. Retrieved from https://ssir.org/articles/entry/social_impact_bonds_lessons_from_the_field.
4. Cohen, Sir R., (2011). Impact capital is the new venture capital (Part II). In *The Great Debate. Reuters*. Retrieved from <http://blogs.reuters.com/great-debate/2011/07/13/impact-capital-is-the-new-venture-capital-part-ii>.
5. Epstein, M. J. and Yuthas, K. (2014). *Measuring and improving social impacts – a guide for nonprofits, companies and impact investors*. Greenleaf Publishing, Sheffield. Retrieved from https://ssir.org/articles/entry/measuring_and_improving_social_impacts_a_guide_for_nonprofits_companies_and.
6. Twersky, F., & Arbreton, A. (2014). Benchmarks for spending on evaluation. Menlo Park, CA: *The William and Flora Hewlett Foundation*. Retrieved from https://www.hewlett.org/wp-content/uploads/2016/08/Benchmarks%20for%20Spending%20on%20Evaluation_2014.pdf.
7. Ebrahim, A., & Rangan, V. K. (2010). The limits of nonprofit impact. *Harvard Business Review Online*. Retrieved from <http://evpa.eu.com/wpcontent/uploads/2011/06/measuring.pdf>.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

8. WK Kellogg Foundation. (2004). *Logic model development guide: Using logic models to bring together planning, evaluation, and action*. Retrieved from <http://www.wkcf.org/knowledge-center/resources/2006/02/wk-kellogg-foundation-logicmodel-development-guide.aspx>.

9. Hehenberger, L., Harling, A-M., & Schölten, P. (2013). *A practical guide to measuring and managing impact*. Brussels: *European Venture Philanthropy Association*. Retrieved from <http://evpa.eu.com/publication/guide-measuring-and-managing-impact-2015>.

Багмет Ксенія Вікторівна – кандидат економічних наук, науковий співробітник, Сумський державний університет (вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна).

Багмет Ксения Викторовна – кандидат экономических наук, научный сотрудник, Сумской государственной университет (ул. Римского-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Украина).

Bagmet Kseniya – PhD in Economics, research assistant, Sumy State University (2 Rymsky-Korsakov Str., 40007 Sumy, Ukraine).

E-mail: kbagmet2017@gmail.com

Scopus Author ID: 57202816066

Люльов Олексій Валентинович – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки, підприємництва та бізнес-адміністрування, Сумський державний університет (вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна).

Люлев Алексей Валентинович – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики, предпринимательства и бизнес-администрирования, Сумский государственный университет (ул. Римского-Корсакова, 2, г. Сумы, 40007, Украина).

Lyulyov Oleksii – PhD in Economics, Associate Professor of Department of Economics, Entrepreneurship and Business Administration, Sumy State University (2 Rymyskogo-Korsakova Str., 40007 Sumy, Ukraine).

E-mail: alex_lyulev@econ.sumdu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4865-7306>

ResearcherID: O-7046-2018

Scopus Author ID: 56809418500

Скляр Ірина Дмитрівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів і підприємництва, Сумський державний університет (вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна).

Скляр Ирина Дмитриевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов и предпринимательства, Сумской государственной университет (ул. Римского-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Украина).

Skliar Iryna – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Economics, Entrepreneurship and Business Administration, Sumy State University (2 Rymyskogo-Korsakova Str., 40007 Sumy, Ukraine).

E-mail: i.skliar@finance.sumdu.edu.ua

Scopus Author ID: 56677798500